

KATARZYNA MISZCZAK

REGION EKONOMICZNY WE WSPÓŁCZESNEJ PRZESTRZENI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ

Streszczenie: W artykule podjęto próbę charakterystyki regionu ekonomicznego, jego nowych cech, funkcji i działań oraz wynikające z nich współczesne wyzwania dla polityki regionalnej. Przedstawiono ewolucję znaczenia regionu ekonomicznego w gospodarce XXI wieku oraz założenia koncepcji dedykowanych jego rozwojowi. Szczególną uwagę zwrócono na specyfikę funkcjonowania regionów ekonomicznych w globalnej, usieciowionej przestrzeni. Obecnie obowiązujące modele rozwoju regionalnego kładą nacisk na mobilizację wewnętrznego potencjału lokalizacji, który ma być źródłem przewagi konkurencyjnej układów przestrzennych. Powszechnie wdrażane są założenia pokrewnych koncepcji regionów uczących się, klastrów innowacyjnych czy sektorów kreatywnych w specyficznym układzie cywilizacyjnym, zdeteminowanym procesami modernizacji i westernizacji.

Słowa kluczowe: region ekonomiczny, współczesna przestrzeń społeczno-gospodarcza, globalizacja, sieci, wiedza, innowacje, kreatywność, procesy uczenia się.

1. WSTĘP

Wzrastająca rola regionu ekonomicznego w turbulentnych i niepewnych warunkach funkcjonowania przestrzeni społeczno-gospodarczej jest koniecznością. Nieuwzględnienie tego faktu prowadzi do regresywnego regionalizmu przejawiającego się wzrostem dysfunkcyjnych struktur regionu i w efekcie jego peryferyzacją. Mnogość dylematów związanych z problematyką rozwoju regionów ekonomicznych stanowi asumpt do systematycznych studiów i analiz. Kierunki badań nad współczesnym rozwojem regionalnym, wynikające z rosnącego przeświadczenia świata nauki i praktyki o potrzebie upodmiotowienia społeczności regionów, powinny koncentrować się na wykorzystywaniu nierutynowych instrumentów finansowych, nowoczesnych metod zarządzania i koncepcji usieciowienia we wzmacnianiu potencjału e-rozwoju regionów. Konstatacją może być stwierdzenie, że przemiany dokonujące się w strukturze współczesnego regionu

ekonomicznego determinowane są/będą postępującym procesem globalizacji gospodarki, ulegającym znaczącej modyfikacji procesem integracji europejskiej i intensywnym rozwojem sieciowych form organizacji uczącej się oraz wzrostem znaczenia innowacyjnego kapitału kreatywnego, bazującego na kapitale zaufania społecznego, który uległ tak drastycznemu osłabieniu w ostatnim czasie trwania światowego kryzysu gospodarczego.

2. EWOLUCJA ZNACZENIA REGIONU EKONOMICZNEGO W GOSPODARCE XXI WIEKU

Pojęcie regionu ekonomicznego jest różnie interpretowane w literaturze, a dotychczasowe badania nie doprowadziły do ustalenia jednoznacznej oraz powszechnie akceptowanej definicji regionu ekonomicznego i jednolitych kryteriów jego delimitacji. Wśród wielu przyjętych określeń tego terminu, zawierających jednak pewne wspólne elementy, pozwalające wyróżnić cechy charakterystyczne dla regionu ekonomicznego, niestety jest on rozpatrywany tylko w ujęciu przedmiotowym, jako część większego terytorium (region jako obszar/przestrzeń), pomijając aspekt podmiotowości (region jako podmiot/jednostka gospodarująca). Stąd w ogólnych definicjach regionu ekonomicznego, który od pozostałych części kraju odróżnia się specyfiką produkcji i usług oraz jest obecnie aktywnym podmiotem uczestniczącym w procesach rynkowych powinny zostać zawarte wszystkie wyróżnione ujęcia. Przykładową propozycją w tym zakresie jest definicja A. Klasika, według którego region to „historycznie ukształtowane pewne «całości» przestrzeni geograficznej i społeczno-gospodarczej, której podstawą jest własna struktura przestrzenna”¹. Poszczególne elementy, takie jak: ludność, zasoby naturalne i majątkowe, jednostki gospodarcze są w określony sposób rozmieszczone w przestrzeni i powiązane ze sobą relacjami współwystępowania i współzależności, tworząc przestrzenną strukturę zagospodarowania o danej specyfice². Terytorium wraz z przestrzenną strukturą zagospodarowania i zależnościami pomiędzy elementami tworzącymi tę strukturę uznaje się właśnie za region³.

Podobnie zdefiniował region P.M. Ałampiew, określając go jako „stanowiącą geograficzną całość terytorialną część gospodarki narodowej kraju, mającą swoją specjalizację produkcyjną, własne wewnętrzne powiązania gospodarcze i nierozzerwalnie związana z drugimi takimi częściami terytorialnym podziałem

¹ A. Klasik, *Optymalna struktura przestrzenna a rozwój regionalny*, Wyd. PWE, Warszawa 1974, s. 34.

² Zob. szerzej R. Domański, *Kształtowanie otwartych regionów ekonomicznych*, Wyd. PWE, Warszawa 1972, s. 7.

³ B. Winiarski, *Przesłanki, podmioty i instrumenty polityki regionalnej w gospodarce rynkowej*, [w:] B. Winiarski (red.), *Polityka regionalna w warunkach gospodarki rynkowej*, Wyd. PAN Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, s. 9.

pracy”⁴. W ujęciu amerykańskich autorów, H.S. Perloff’a i innych, region ekonomiczny to: „zespół geograficznie przylegających obszarów, które mają pewne wspólne lub uzupełniające się cechy charakterystyczne albo, które są powiązane szeroką międzystrefową działalnością lub przepływami”⁵.

Zaprezentowane powyżej definicje regionu ekonomicznego należałoby uzupełnić elementami charakterystycznymi dla współczesnych procesów globalizacji, takimi jak transnacjonalizacja, innowacyjność, kreatywność, usieciowienie, uczenie się itp. Globalizacja bowiem rozwijająca się na podstawie nowych technologii stwarza konieczność przemyślenia na nowo pozycji regionu ekonomicznego we współczesnej przestrzeni społeczno-gospodarczej. Wielopłaszczyznowe ujęcie regionu ekonomicznego pozwala określić go (zgodnie z teorią systemów) jako układ⁶:

- zorganizowany celowo, to znaczy zdolny do realizacji określonych celów ekonomiczno-społecznych i świadomie wypełniający wynikające z tego funkcje i zadania;
- względnie wyodrębniony z otoczenia i otwarty w stosunku do otaczającego go środowiska społecznego, ekonomicznego i przyrodniczego, prowadzący z tym otoczeniem wymianę ludzi, dóbr, środków pieniężnych i informacji;
- ustrukturalizowany i hierarchiczny, ze względu na wewnątrz- i międzyregionalny podział pracy, funkcji i kompetencji decyzyjnych, w tym również ze względu na wewnętrzny podsystem regulacji, sterujący całym układem regionalnym;
- dysponujący zasobami czynników egzogenicznych i endogenicznych, niezbędnych do prowadzenia określonych form działalności i wzajemnie powiązanych najczęściej na zasadzie sprzężenia zwrotnego;
- zdolny do samodzielnego określenia i wyboru oraz modyfikacji celów, a także do zwiększenia stopnia swojej sprawności i stopnia zorganizowania.

Warto w tym miejscu podkreślić, iż procesy integracji europejskiej i globalizacji intensyfikują sieci powiązań gospodarczych nie tylko wewnątrz poszczególnych jednostek terytorialnych, ale również, a w niektórych sytuacjach przede wszystkim, na zewnątrz włączając te jednostki w globalne struktury sieciowe. Kształtujące się w wyniku tych procesów przestrzenie wyznaczają nowe determinanty rozwoju regionów ekonomicznych i w konsekwencji określają ich pozycję, która polega na zwiększaniu się ich roli w globalizującej się gospodarce. Szczególnie podatne na te nowe uwarunkowania rozwoju są regiony kompleksowe, czyli obszary, na których występują zespoły wzajemnie powiązanych czynników wytwórczych, decydujących o specjalizacji gospodarki danego terenu. Złożoność regionu wy-

⁴ P.M. Ałampiew, *Ekonomiczeskoje rajonirowanije SSSR*, Moskwa 1959; cyt. za: *Studia z zakresu planowania regionalnego i teorii gospodarki przestrzennej*, Wyd. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, nr 62, Warszawa 1971, s. 114.

⁵ H.S. Perloff, *Regions, Resources and Economic Growth*, Baltimore 1960, s. 4.

⁶ W. Kosiedowski (red.), *Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym. Problemy teorii i praktyki*, Wyd. Dom Organizatora, Toruń 2001, s. 19.

nika z jego interdyscyplinarnego rozwoju z zachowaniem właściwych proporcji między poszczególnymi gałęziami produkcji i usług. Powiązania produkcyjne generują także sieć powiązań pozaprodukcyjnych i powodują, że region kompleksowy obok cech regionu węzłowego posiada też w swojej strukturze różne układy jednorodne i węzłowe niższego szczebla⁷.

Dywersyfikacja struktury gospodarczej regionu kompleksowego daje mu większą odporność na wahania koniunkturalne, a przez to efektywniejszą realizację paradygmatu ewolucyjnej odporności (*the resilience paradigm*) coraz częściej wymienianego w publicznej dyskusji o przyszłości regionów oraz lepsze predyspozycje do osiągania rosnących korzyści płynących z występowania procesów globalizacji – choć nie jest to konstatacja bezwarunkowa. Korzyści z dywersyfikacji można powiększyć poprzez wspieranie spójności (komplementarności) międzygałęziowej w przestrzeni regionu. Niemniej na drodze realizacji współczesnej polityki spójności stoi wiele barier i niedoskonałości, uniemożliwiających zastosowanie podejścia ukierunkowanego terytorialnie (*place-based*) w zarządzaniu regionami ekonomicznymi Unii Europejskiej.

Poznawcze i aplikacyjne podejście do regionów gospodarczych obliguje potrzebę wyznaczenia ich granic, czyli przeprowadzenia regionalizacji ekonomicznej. W identyfikacji regionów ekonomicznych w praktyce najczęściej wykorzystuje się podział terytorialno-administracyjny państwa, mimo, że nie musi on odpowiadać delimitacji opartej o terytorialny podział pracy. Region administracyjny⁸ stanowi kompleks gospodarczy o określonym profilu lub specjalizacji z wyodrębnionym centrum administracyjno-gospodarczym, pełniącym funkcje ośrodka decydującego o rozwoju i funkcjonowaniu danego regionu⁹. Zgodność, w znaczeniu zajmowanego obszaru, między regionem administracyjnym a ekonomicznym występuje rzadko. Można jednak zauważyć pewne tendencje dostosowawcze powodujące, że region podstawowy często w przybliżeniu odpowiada jednostce podziału administracyjnego kraju drugiego stopnia. Wynika to ze względnej trwałości układu administracyjnego, który przez organy władzy i administracji terenowej tworzy spójny system administrowania¹⁰.

Zmieniająca się zasadniczo od dwóch dekad sytuacja Europy i świata wymusza pewną korektę definicji regionu, który należy rozpatrywać jednocześnie w kategoriach: otoczenia, rynku, funkcji i potencjału¹¹. Wynika to z faktu, że region stanowi otoczenie dla życia ludzi oraz funkcjonowania instytucji i pod-

⁷ K. Kuciński, *Geografia ekonomiczna. Zarys teoretyczny*, Wyd. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 1997, s. 82.

⁸ Obecnie w Polsce regionem administracyjnym jest województwo.

⁹ K. Secomski, *Teoria regionalnego rozwoju i planowania*, Wyd. PWE, Warszawa 1987, s. 43.

¹⁰ S. Korenik, *Wybrane teorie rozwoju regionu ekonomicznego*, [w:] S. Korenik (red.), *Przekroje regionalne w polityce ekonomicznej*, Prace Naukowe nr 799 Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1999, s. 53.

¹¹ A. Klasik, *Duże województwo samorządowe: gra o rozwój regionalny*, [w:] R. Broszkiewicz (red.), *Związki polityki gospodarczej z polityką regionalną*, Prace Naukowe nr 768 Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1997, s. 127.

miotów gospodarczych. Jego specyficzne cechy decydują równocześnie o stopniu konkurencyjności, poziomie innowacyjności i tworzą klimat dla działalności gospodarczej. Jako rynek zależy on od czynników demograficznych, siły bazy ekonomicznej, wysokości produktu regionalnego, dochodów pieniężnych, stopnia koncentracji kapitału. Każdy region dysponuje także określonym potencjałem, stanowiącym sumę wszystkich potencjałów cząstkowych, tj.: ekonomicznego, ekologicznego, intelektualnego, kulturowego i instytucjonalnego. W zależności od siły i stopnia wykorzystania wymienionych potencjałów region znajduje się w różnym stadium procesu rozwoju¹². Ujęcie funkcjonalne regionu uwydatnia rangę ośrodka centralnego (najczęściej miasta) i siłę jego polaryzacji¹³. Warto w tym miejscu podkreślić, iż od początku formowania się gospodarki rynkowej, czyli już merkantylizmu, a właściwie jego pierwszej formy tj. bulionizmu, występuje istotne zjawisko otwierania się ośrodka centralnego regionu. Nie jest to już zamknięty układ, ale określona struktura społeczno-gospodarcza, odgrywająca coraz większą rolę w kształtowaniu relacji społeczno-ekonomicznych w regionie¹⁴.

Z drugiej strony współczesny region ekonomiczny odbiera coraz silniejsze negatywne impulsy, płynące ze strony metropolii¹⁵. Tańsze, położone dalej od centrum tereny stają się atrakcyjne dla rozwoju niepożądanego w mieście infrastruktury technicznej (np. składowisk odpadów), infrastruktury transportowej i przesyłowej, dla lokalizacji centrów dystrybucyjnych oraz tradycyjnych zasobo- i pracochłonnych branż działalności produkcyjnej, a także budownictwa mieszkaniowego i rekreacyjnego.

Nowa rola regionu ekonomicznego w globalnej gospodarce wynika również z lokalizacji w jego przestrzeni działalności wiedzochłonnych i innowacyjnych. R. Florida¹⁶ ze względu na atrakcyjność lokalizacji wiedzy i innowacji wyodrębnił regiony generujące wiedzę (najmniej liczne w globalnej gospodarce), regiony absorbujące wiedzę z powodzeniem (liczniejsze od poprzednich), megamiasta w krajach słabo rozwiniętych oraz najliczniejsze słabo rozwinięte regiony peryferyjne, konkurujące taną niewykwalifikowaną siłą roboczą o najniższym poziomie atrakcyjności.

Region nastawiony na wdrażanie innowacji upodabnia się do „uczącego się przedsiębiorstwa”¹⁷, czyli wprowadza ulepszenia, nowe rozwiązania oraz poprawia

¹² Tamże, s. 127.

¹³ Zob. szerzej J. Komalski, *Teoria rozwoju regionalnego w świetle koncepcji szwedzkich*, Wyd. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa 1981, s. 33–34.

¹⁴ A. Wallis, *Socjologia przestrzeni*, Wyd. Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1990, s. 167.

¹⁵ M. Smętkowski, *Nowe relacje między metropolią i regionem w gospodarce informacyjnej*, „Studia regionalne i lokalne” 2001, nr 4(7), s. 90–91.

¹⁶ R. Florida, *Who's Your City. How the Creative Economy is Making Where to Live the Most Important Decision of Your Life*, Basic Book, Nowy Jork 2008, s. 27.

¹⁷ Por. M. Miedziński, *Koordinacja procesów innowacji na przykładzie polskiego województwa. Aspekty instytucjonalne regionalnych systemów innowacji*, [w:] A. Kukliński (red.), *Gospodarka Oparta na Wiedzy-wyzwanie dla Polski XXI wieku*, Wyd. KBN, Warszawa 2001, s. 212.

własną organizację, a wiedza wytwarzana jest w nim dzięki wzajemnej współpracy. Jest to wiedza praktyczna i zawsze związana z bieżącymi potrzebami¹⁸. Dla lepszej efektywności, wytwarzanie wiedzy w regionie „uczącym się” powinno być zarządzane przez władze samorządowe. Region „uczący się”, ulega bezustannym przeobrażeniom, tworzy wysoko oceniane innowacje technologiczne, zmienia radykalnie swoje działania i przez to unika skostnienia¹⁹. Region ekonomiczny to bowiem nie tylko przestrzenna struktura gospodarcza, ale także określona społeczność o pewnym poczuciu tożsamości i odrębności kulturowej, etnicznej, językowej, religijnej. Społeczność ta charakteryzuje się specyficznymi wzorcami zachowań, tradycji, systemów wartości, norm i funkcjonuje w określonej cywilizacji, z którą się identyfikuje. Przejawy tej cywilizacji stanowią, więc nowe determinanty dla rozwoju regionu ekonomicznego w XXI wieku. W konsekwencji uwarunkowania cywilizacyjne wyznaczają nową rolę regionu ekonomicznego w kształtowaniu ładu światowego.

Rekapitulując, należy podkreślić, iż obecnie gospodarka globalna znajduje się w takim stanie, w którym kraje i regiony nie tylko wywierają wpływ na siebie, lecz także są od siebie uzależnione. Wzajemne oddziaływania i zależności między krajami i regionami istniały, co prawda od dawna, gdyż od dawna następowało przenikanie się krajowych i międzynarodowych problemów. Charakterystyczną cechą współczesnego stanu jest jednak nasilenie się tych zjawisk i wzrost poziomu ich kompleksowości²⁰. Wraz z tą tendencją, wśród większości interesariuszy rozwoju regionalnego zwiększyła się świadomość występowania tych procesów i przekonanie, że trzeba je uwzględniać w praktycznym działaniu. To holistyczne i innowacyjne podejście do rozwoju regionów ekonomicznych w globalizującej się gospodarce sprzyja efektywniejszemu wykorzystywaniu potencjałów i zasobów tych jednostek przestrzennych, a w konsekwencji uzyskiwaniu trwałej przewagi konkurencyjnej i zmianie pozycji regionów ekonomicznych na arenie międzynarodowej.

3. WSPÓŁCZESNE KONCEPCJE ROZWOJU REGIONU EKONOMICZNEGO

Rozwój regionalny, definiowany głównie przez pryzmat zmian w potencjale gospodarczym, strukturze gospodarczej, środowisku przyrodniczym, zagospodarowaniu infrastrukturalnym, poziomie życia mieszkańców i zagospodarowaniu

¹⁸ Zob. szerzej M. Gibbons, C. Limoges, H. Nowotny, S. Schwartzman, P. Scott, M. Trow, *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*, SAGE Publications, Londyn 1994.

¹⁹ S. Korenik, *Budowa Gospodarki Opartej na Wiedzy w przekroju regionów jako wyzwanie dla procesów integracji krajów Unii Europejskiej*, [w:] *Innowacyjny jednolity rynek -wyzwania dla wymiaru gospodarczego Unii Europejskiej*, Wyd. Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2007, s. 84.

²⁰ R. Domański, *Zasady geografii społeczno-ekonomicznej*, Wyd. PWN, Warszawa – Poznań 2000, s. 168.

przestrzennym²¹, charakteryzuje się obecnie zwiększoną wielowymiarowością i różnorodnością procesów zarówno w układzie wewnątrz jak i międzyregionalnym²². Do podstawowych z nich należy²³: wzrost gospodarczy i wzrost poziomu zatrudnienia, wzrost atrakcyjności inwestycyjnej, rozwój usług i zasobów społecznych, rozwój zrównoważony wraz z poprawą jakości środowiska naturalnego, wzbogacenie tożsamości i procesy integracyjne. Współczesne uwarunkowania gospodarcze, społeczne, środowiskowe i polityczne sprawiają, iż rozwój regionu ekonomicznego musi być postrzegany i rozpatrywany w szerokim kontekście uwzględniającym całość procesów zachodzących zarówno w kraju, jak i za granicą. Rozumienie tych procesów oraz ocena ich wagi dla przebiegu zjawisk i mechanizmów rządzących w jednostkach terytorialnych ma kluczowe znaczenie dla poszukiwania i stosowania instrumentów zarządzania i sterowania rozwojem²⁴. Rozwój regionalny jest bowiem procesem o charakterze przyczynowo-skutkowym. Oznacza to, że w procesie rozwoju regionalnego nie tylko region podlega zmianom, lecz także czynniki powodujące te zmiany. Tradycyjne czynniki rozwoju regionalnego stanowiące podstawę rozwoju ekstensywnego, nakładochłonnego, opartego na rosnącym zaangażowaniu poszczególnych zasobów ustępują we współczesnym świecie miejsca czynnikom efektywnościowym, jakościowym, które są istotne w rozwoju nastawionym na unowocześnienie struktury gospodarczej regionu²⁵. Dla wysoko rozwiniętych społeczeństw, które już utraciły – na skutek wyeksploatowania surowców – pierwotną przewagę gospodarczą wynikającą z naturalnych zasobów, charakterystyczna jest dominacja zachowań związanych z czynnikiem wiedzy, tj. wysoką jakością kapitału ludzkiego, w tym intelektualnego, społecznego, kreatywnego oraz systemami kulturowymi i politycznymi.

Poznanie czynników, umiejętność ich prawidłowego doboru i pomiaru oraz sterowania nimi w procesie rozwoju regionalnego stanowi podstawę prowadzenia efektywnej polityki regionalnej każdego kraju²⁶. Jednak skuteczne planowanie i programowanie rozwoju współczesnego regionu ekonomicznego wymaga przede wszystkim podejścia o charakterze kompleksowym i wykorzystywania najnowszych koncepcji teoretycznych i modeli rozwojowych.

Kombinacja rynkowych i interwencyjnych mechanizmów rozwoju regionalnego stanowi podstawę wielu teorii, wyjaśniających związek między warunkami,

²¹ T. Kudłacz, *Programowanie rozwoju regionalnego*, Wyd. PWN, Warszawa 1999, s. 15.

²² G. Gorzelak, *Rozwój regionalny Polski w warunkach kryzysu i reformy*, Wyd. Uniwersytet Warszawski, Instytut Gospodarki Przestrzennej, Warszawa 1989, s. 10.

²³ A. Klasik, *Rola metropolii w rozwoju regionalnym*, „Opolskie roczniki ekonomiczne” 1997, Tom XV, s. 68.

²⁴ T. Markowski, D. Stawasz, *Ekonomiczne i środowiskowe aspekty zarządzania rozwojem miast i regionów*, Wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź 2001, s. 53.

²⁵ J. Parysek, *Rola samorządu terytorialnego w rozwoju lokalnym*, [w:] J. Parysek (red.), *Rozwój lokalny: Zagospodarowanie przestrzenne i nisze atrakcyjności gospodarczej*, Studia KPZK PAN, t. CIV, Warszawa 1995, s. 39.

²⁶ Por. M. Rudnicki, *Polityka regionalna Unii Europejskiej*, Wyd. Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Poznań 2000.

czynnikami i obserwowanymi efektami rozwoju²⁷. Do podstawowych z nich zaliczyć należy²⁸: teorię lokalizacji, teorię biegunów wzrostu, koncepcje rozwoju egzogenicznego, koncepcje rozwoju endogenicznego, koncepcje rozwoju zdecentralizowanego. Dwie pierwsze teorie charakteryzują się pewnymi ułomnościami wynikającymi z niedostosowania do współczesnych wyzwań rozwoju regionalnego²⁹. Natomiast koncepcje rozwoju endogenicznego i egzogenicznego powinny się wzajemnie uzupełniać, a nie stanowić przeciwstawne podejścia do kwestii rozwoju regionalnego. Próba syntetycznego ujęcia obu tych koncepcji może być koncepcja rozwoju zdecentralizowanego, zakładająca harmonijne połączenie „oddolnych”³⁰ interesów społeczności lokalnych z priorytetami „odgórną” polityki ogólnokrajowej, które powinny znajdować swój wyraz w planach rozwoju regionów.

Należy podkreślić, że rozwój regionalny w ostatnich latach zyskał ponownie na znaczeniu. Swoisty renesans tego zjawiska wynika z burzliwych zmian zachodzących w globalizującej się gospodarce. Proces globalizacji nie tylko udowodnił, że rozwój regionalny jest zjawiskiem ważnym w skali poszczególnych krajów m.in. z powodu narastania dysproporcji i swoistych patologii w tym procesie, ale także zwiększenia znaczenie społeczności lokalnych w kreowaniu tego zjawiska. Nałożyły się na to również inne zmiany, dotyczące nowych, nieznanych dotychczas zjawisk, jak przejście do gospodarki opartej na wiedzy, światowy kryzys finansowy czy też intensyfikacja procesu metropolizacji, które w konsekwencji zmieniają pozycję regionu ekonomicznego nie tylko w gospodarce kraju, ale także świata. Zmiana sposobu wytwarzania przestrzeni³¹, polegająca na osłabieniu lub zerwaniu związków gospodarczych miasta z jego regionalnym zapleczem i zastąpieniu ich więziami z innymi metropoliami w skali kontynentalnej lub światowej, zwiększa jej nieciągłość, którą pośrednio determinują również zintensyfikowane przepływy przestrzenne. W teorii przepływów przestrzennych według M. Castella współczesne społeczeństwo zorganizowane jest wokół przepływu: kapitału, informacji, wyobrażeń, innowacji technologicznych, dźwięków i symboli³². Materializacją tych zjawisk jest nowa forma tzw. przestrzeń przepływów, która dominuje obecnie w społeczeństwie sieciowym i składa się z trzech warstw – warstwy technicznej,

²⁷ Zob. szerzej T.G. Grosse, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia regionalne i lokalne” 2002, nr 1(8).

²⁸ Z. Szymła, *Determinanty rozwoju regionalnego*, Wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 2000, s. 41.

²⁹ Zob. szerzej K. Miszczak, *Dylematy rozwoju regionu ekonomicznego w świetle wyzwań XXI wieku*, Wyd. UE we Wrocławiu, Wrocław 2012.

³⁰ Z. Szymła, *Determinanty rozwoju...*, dz. cyt., s. 44.

³¹ B. Jałowicki, *Współczesne przekształcanie struktury osadniczej i przestrzeni miejskiej*, [w:] J. Kołodziejcki, T. Parteka (red.), *Cywilizacja informacyjna a przekształcanie przestrzeni. Zmiany strukturalne metropolii polskich*, Wyd. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa 1999, s. 33.

³² S. Korenik, *Dysproporcje w rozwoju regionów Polski (wybrane aspekty)*, Wyd. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2003, s. 46–47.

przestrzennej i społecznej³³. Równocześnie należy zauważyć, że cały system społeczno-gospodarczy (w tym przede wszystkim systemu dużych ośrodków osadniczych) w wyniku tego procesu uzyskuje większą złożoność, powodującą jego lepszą podatność (mniejszą stabilność) na wszelkiego rodzaju zakłócenia zarówno typu gospodarczego, jak i społecznego.

Z pewnością realizacji tych działań sprzyjać może wiedza z zakresu nowej geografii ekonomicznej³⁴, powiązanej ze współczesną teorią lokalizacji i bazującą na dorobku teorii międzynarodowej i międzyregionalnej wymiany gospodarczej. Przedmiotem zainteresowania koncepcji przestrzennych P. Krugmana³⁵ jest wyjaśnienie przyczyny i skutków koncentracji działalności gospodarczej w przestrzeni geograficznej, występowania różnego typu kosztów tej wymiany gospodarczej, występowania konkurencji monopolistycznej, a także możliwości osiągania różnorodnych korzyści skali w sferze produkcji i zbytu.

Nowe nurty w teorii lokalizacji to współczesne rozwinięcie klasycznej i neoklasycznej teorii lokalizacji nie tylko o ekonomiczne przesłanki, ale także o zagadnienia z socjologii, psychologii czy geopolityki. Przykładami takich koncepcji są: podejście behawioralne, cykl życia produktów, teoria gron M. E. Portera i otoczenia innowacyjnego w teorii lokalizacji³⁶. Podejście behawioralne koncentruje się na zachowaniach decydentów z ograniczoną racjonalnością ekonomiczną (niepełną informacją nt. wpływu czynników lokalizacji na efektywność podejmowanej decyzji o inwestycji). Koncepcja ograniczonej racjonalności ekonomicznej H. Simona pozwala uwzględnić zachowania zadawalające i kwestie pozaekonomiczne oraz kwestionuje logikę wyborów opartą na przeglądzie możliwych alternatyw. Człowiek nie dąży do wyboru optymalnego wariantu działania, ale zadowala się zazwyczaj pierwszą satysfakcjonującą opcją. Jest to podejście przeciwstawne do zasady maksymalizacji satysfakcji, której osiągnięcie jest możliwe dzięki dokonaniu wyboru spośród wielu alternatyw. W myśl tej zasady w procesie podejmowania decyzji (w tym lokalizacyjnych) należy kierować się skalą korzyści, tzn. dokonywać takich wyborów, w efekcie których uzyskiwane korzyści przewyższają ponoszone koszty³⁷.

Innym nurtem, stanowiącym teoretyczną bazę określającą wyzwania dla kształtowania się nowej pozycji regionu ekonomicznego we współczesnej przestrzeni społeczno-ekonomicznej jest koncepcja gron M.E. Portera, podkreślająca

³³ Zob. szerzej M. Castells, *The Information Age. Economy, Society and Culture – The rise of network society*, T. 2, Blackwell Publishers, Oxford 1998, s. 412 – 416.

³⁴ Por. P.R. Krugman, *Rethinking International Trade*, Massachusetts Institute of Technology, Massachusetts 1994.

³⁵ Książka P. Krugmana, *Geography and Trade*, 1991 zawierająca podstawowe założenia nowej geografii ekonomicznej, stanowiła punkt zwrotny w rozwoju teorii lokalizacji.

³⁶ P. Szudra, *Innowacyjność w nowych nurtach teorii lokalizacji*. <http://ekonom.univ.gda.pl/mikro/konferencja/pdf/Szudra%20Pawel1.pdf> s. 3, [12.11.2010].

³⁷ Por. W. Budner, *Lokalizacja przedsiębiorstw. Aspekty ekonomiczno-przestrzenne i środowiskowe*, Wyd. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2004, s. 69.

znaczącą rolę klastrów³⁸ w narodowej, stanowej i lokalnej konkurencyjności. Ogólną zasadą funkcjonowania grona jest ciągły benchmarking tj. wyszukiwanie najlepszych praktyk światowych i ich praktyczne zastosowanie zwane także równaniem do najlepszego³⁹. Grona mają różną postać uzależnioną od ich głębi i wyrafinowania, jednakże większość z nich obejmuje firmy produkujące wyroby finalne lub usługowe, dostawców wyspecjalizowanych środków produkcji, części, maszyn i usług, instytucje finansowe oraz firmy w pokrewnych sektorach. Klastry funkcjonują w rozmaitych sektorach, na większych i na mniejszych obszarach, a nawet w niektórych lokalnych dziedzinach działalności, takich jak restauracje, dealerzy samochodowi czy sklepy z antykami. Występują zarówno w gospodarce rozwiniętej, jak i rozwijającej się (choć według autorki w tej pierwszej zazwyczaj mają znacznie bardziej ukształtowaną postać), na terenie rolniczym i miejskim, na różnych poziomach geograficznych (kraju, stanu, regionu metropolitalnego lub miasta)⁴⁰.

Należy zauważyć, iż w latach sześćdziesiątych XX wieku nastąpiła zasadnicza zmiana myślenia i podejścia do terytorium. Dotychczasowe teorie w sposób niewystarczający wyjaśniały zjawiska zachodzące w przestrzeni, szczególnie w odniesieniu do regionów ekonomicznych, dlatego wskazano nowe podejście do rozwoju regionalnego – o charakterze endogenicznym (oddolnym), wprowadzając pojęcie rozwoju lokalnego. W literaturze anglojęzycznej mniejsze znaczenie przypisuje się w rozwoju lokalnym terytorium, a większe pojęciu *community development*, czyli rozwojowi społeczności lokalnej⁴¹. Pojęcie to oznacza „serie społecznościowych usprawnień, które mają miejsce w danej społeczności, jako rezultat wspólnych wysiłków różnorodnych grup ludzi”⁴². Zaczęły dominować poglądy, iż terytorium obejmuje szeroką gamę stosunków (społecznych, ekonomicznych, kulturowych, politycznych itp.) między działającymi w jego zakresie aktorami, czego efektem staje się wygenerowanie własnej dynamiki rozwoju⁴³. U podstaw tego rozwoju leży tworzenie środowiska sprzyjającego rozwijaniu działalności, co zakłada istnienie odpowiedniego wyposażenia, wykształconej społeczności, żywego środowiska społeczno-kulturowego oraz powiązań między

³⁸ W literaturze polskiej zamiennie używa się pojęcia grono i pojęcia klastry dosłownie przejętego z języka angielskiego. W dalszej części opracowania autorka również stosuje oba te terminy jako tożsame.

³⁹ E. Wojnicka, P. Rot, P. Tamowicz, T. Brodzicki (opr.), *Regionalny system innowacyjny w województwie pomorskim*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2001, s. 6.

⁴⁰ Zob. szerzej K. Miszczak, dz. cyt.

⁴¹ Zob. szerzej Z. Przygodzki, *Znaczenie kapitału ludzkiego w budowaniu innowacyjnych regionów*, [w:] A. Nowakowska (red.), *Budowanie zdolności innowacyjnych regionów*, Wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź 2009, s. 61–82.

⁴² J.O. Dunbar, *The Bedrock of Community Development*, “Journal Community Development Society” 1972, Vol. 3, No. 2, s. 43; cyt. za: P. Starosta, *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makro-społecznego*, Wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź 1995, s. 215.

⁴³ I. Pietrzyk, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Wyd. PWN, Warszawa 2000, s. 35.

różnymi zlokalizowanymi czy też rozwijanymi na danym terytorium działalnościami. Lokalność to terytorium „działań”, to przestrzeń, na której aktywni lub potencjalni partnerzy mogą się wymieniać doświadczeniami, negocjować i decydować⁴⁴. Zatem współcześnie rozwój regionalny (w tym lokalny) determinowany jest przede wszystkim takimi czynnikami jak: kapitał ludzki, na który składają się „umiejętności pojedynczych ludzi, ich skumulowana wiedza, zdolność do podejmowania pracy czy stan zdrowia i poziom higieny”⁴⁵ oraz kapitał społeczny, bazujący na zdolnościach i gotowości do dialogu, kompromisu i kooperacji między ludźmi będącymi członkami danej społeczności lokalnej/regionalnej, a także prawa i regulacje lokalne/regionalne.

W pierwszych dekadach XXI wieku nowa jakość otoczenia regionalnego zdeterminowana procesami globalizacji umożliwiła coraz większej liczbie podmiotów konkurowanie w skali ponadlokalnej. Zarówno jednak przedsiębiorstwa, jak i regiony konkurują nie tylko przez minimalizację kosztów tradycyjnych czynników produkcji, lecz przede wszystkim przez ciągłą zdolność do generowania innowacji⁴⁶. Tym samym aktywne działanie regionu w tym nowym otoczeniu, wymaga by był on regionem uczącym się⁴⁷. Zgodnie z definicją R. Floridy, uczące się regiony funkcjonują jako magazyny wiedzy i pomysłów, zapewniając środowisko oraz infrastrukturę wspomagającą przepływ wiedzy i pomysłów. Regiony te są coraz istotniejszym źródłem innowacji i motorem wzrostu gospodarczego, a także ważnymi aktorami w globalnej grze gospodarczej⁴⁸. To właśnie region uczący się jest w stanie zapewnić czynniki niezbędne organizacjom opierającym swój rozwój na działalności opartej na wiedzy⁴⁹.

W koncepcji nowej geografii ekonomicznej rozwój regionalny oraz procesy konwergencji i dywergencji dochodów wyjaśnia się poprzez argumenty o występowaniu tendencji do centralizacji i decentralizacji działań w przestrzeni ekonomicznej. W literaturze z zakresu nowej geografii ekonomicznej idea aglomeracji ekonomicznej A. Marshalla i kumulatywnej przyczynowości G.

⁴⁴ Szerzej A. Jewtuchowicz, *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*, Wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź 2005, s. 63–71.

⁴⁵ M.S. Szczepanski, *Kapitał społeczno-kulturowy a rozwój lokalny i regionalny. Prolegomena*, [w:] *Kapitał społeczno-kulturowy a rozwój lokalny i regionalny*, Śląskie Wydawnictwo Naukowe, Tychy 2000, s. 27; A. Nowakowska, *Polityka i strategia rozwoju gminy w okresie transformacji systemowej (na przykładzie miejskich gmin województwa łódzkiego)*, rozprawa doktorska niepublikowana, Łódź 1998, s. 47.

⁴⁶ Z. Przygodzki, dz. cyt., s. 72–79.

⁴⁷ R. Florida, *Toward the learning region*, “Futures” 1995, Vol. 27 No. 5; cyt. za: D. Maillat, L. Kebir, *The learning region and territorial production systems*, [w:] B. Johansson, C. Karlsson, R. Stough (red.), *Theories of Endogenous Regional Growth. Lessons for Regional Policies*, Heidelberg 2001, s. 255–277.

⁴⁸ Tamże, s. 255–277; P. McCann, *Urban and regional economics*, Wyd. Oxford University Press, Oxford 2001, s. 224–226.

⁴⁹ R. Florida, *Toward the learning...*, dz. cyt., s. 255–277.

Myrdala uległy modyfikacjom⁵⁰. Podstawą tej koncepcji jest założenie o konieczności łącznego traktowania kilku czynników wpływających na rozwój regionalny: korzyści skali, w tym związanych z rozprzestrzenianiem się nowej wiedzy (efekt *spill-over*), efekcie popytu kreowanego przez rynek wewnętrzny oraz kosztach handlu.

Początkowo sądzono, że analiza przestrzennych skutków integracji europejskiej (w tym lokalizacji działalności gospodarczej) może być dokonywana z perspektywy teorii handlu międzynarodowego. Wkrótce jednak okazało się, iż analiza ta coraz bardziej odbiega od tradycyjnej ekonomii międzynarodowej, w której zasoby czynników produkcji są niemobilne w skali międzynarodowej, a dobra mogą przemieszczać się bez ponoszenia kosztów transportu. Natomiast w modelach P. Krugmana czynniki produkcji są doskonale mobilne, transport dóbr jest kosztowny. Nowa geografia ekonomiczna jest więc hybrydą dwóch podejść łączącą w sobie konkurencję niedoskonałą i korzyści skali, występujące w nowej teorii handlu międzynarodowego oraz znaczenie kosztów transportu, podkreślane w teorii lokalizacji⁵¹. Głównym zadaniem nowej geografii ekonomicznej jest stworzenie takiego podejścia modelowego, które pozwalałoby analizować gospodarkę regionu w kontekście gospodarki całego kraju. Innymi słowy, w równowadze ogólnej powinno ono nam umożliwiać analizę sił działających na rzecz koncentracji działalności gospodarczej oraz sił działających na rzecz jej rozproszenia w regionie.

Rekapitulując, podstawą do zrozumienia zmian zachodzących we współczesnej gospodarce staje się wiedza z zakresu różnych teorii i koncepcji rozwoju regionalnego. Nowe wyzwania XXI wieku powodują, że w wielu przekrojach życia społeczno-ekonomicznego zjawiska mają charakter nie tylko ekonomiczny, ale także multiplikacyjny. Stąd większość współczesnych koncepcji naukowych odwołuje się do szerszej gamy czynników wpływających na rozwój regionów ekonomicznych, m.in. podkreślając znaczenie ośrodków naukowych, instytucji otoczenia biznesu, zjawisk społecznych i norm kulturowych. Zakładają również konieczność interwencjonizmu władz publicznych. Jest to spowodowane założeniem o kumulowaniu się różnic międzyregionalnych. Dlatego przedstawione teorie postulują różnorodne działania administracji publicznej skorelowane z przedsięwzięciami podejmowanymi przez mieszkańców i podmioty funkcjonujące w regionie w celu intensyfikacji i unowocześnienia jego rozwoju.

⁵⁰ Por. P. Krugman, *Increasing returns and economic geography*, "Journal of Political Economy" 1991, vol. 99, no 3, s. 483–499; P. Krugman, *Development geography, and economic theory*, Ohlin Lectures. MIT Press, Cambridge-London 1995; P. Krugman, A.J. Venables, *Globalization and inequality of nations*, "Quarterly Journal of Economics" 1995, vol. 110, s. 857–880; M. Fujita, P. Krugman, A.J. Venables, *The spatial economy: cities, regions and international trade*, Cambridge-London 1999.

⁵¹ A. Cieślak, *Nowa Geografia Ekonomiczna: Stan Obecny i Perspektywy Rozwoju*, Maszynopis powielony, s. 4.

4. NOWE WARUNKI I KONTEKSTY FUNKCJONOWANIA REGIONU EKONOMICZNEGO W GLOBALNEJ PRZESTRZENI

Globalizacja przyspiesza zmianę dotychczasowego statusu prawnego i polityczną emancypację społeczności lokalnych i regionalnych. Potwierdzeniem tej zależności mogą być słowa D. Bella, według którego paradoks współczesnego państwa polega na tym, że jest ono zbyt małe by podołać globalnym wyzwaniom, ale jednocześnie zbyt duże by efektywnie rozwiązywać sprawy regionalne (lokalne)⁵². Nowy paradygmat spowodował, że przestrzeń staje się jednym z podstawowych elementów analiz rozwoju gospodarczego. Regiony stając się nowym podmiotem zarówno w przekrojach krajowych, jak i międzynarodowych zaczynają coraz silniej podlegać mechanizmom i zjawiskom charakterystycznym dla globalnej gospodarki.

Dodatkowo współczesne procesy globalizacji powodują, że regiony doświadczają spektakularnych zmian w organizacji przestrzennej ich gospodarek i życia społecznego, jak również w ich relacjach z innymi jednostkami przestrzennymi⁵³. Te przeobrażenia są rezultatem działania wielu współzależnych procesów. Wiodącą rolę wśród tych procesów odgrywa globalizacja oraz będąca jej specyficznym rewersem glokalizacja, które tworzą nowe sposobności rozwoju, a zarazem narzucają ograniczenia w postaci wzrastającej presji konkurencyjności dla regionów ekonomicznych. Jak pisał J.R. Cuadredo-Rouna „terytoria w ogóle, a regiony i miasta w szczególności, są podmiotami biorącymi udział w walce konkurencyjnej”⁵⁴. Jednymi z ważniejszych obecnie determinant konkurencyjności regionów są: innowacyjność i kapitał ludzki, instytucje i kapitał społeczny, w tym powiązania sieciowe między podmiotami sieci regionalnej, sprawnie funkcjonująca administracja publiczna, liczba małych i średnich przedsiębiorstw oraz wartość bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Uwarunkowania te są oczywiście w różnym stopniu wykorzystywane przez interesariuszy rozwoju regionalnego do uzyskania przewagi konkurencyjnej danej jednostki terytorialnej, a stopień ich wykorzystania uzależniony jest również od rodzaju tej jednostki.

Obserwując zjawiska zachodzące w procesach globalizacji gospodarki oraz uwzględniając zmienne uwarunkowania rozwoju gospodarczego w regionach coraz bardziej aktualna wydaje się być koncepcja, zakładająca, że istniejące zróżnicowania pomiędzy różnymi formami elementów sieci osadniczej będą się utrzymywać, a nawet pogłębiać. Regiony o znaczącej pozycji konkurencyjnej, które można uznać za globalne, będą dysponowały coraz większym potencjałem go-

⁵² M. Szczepański, *System światowy: między globalizmem a lokalizmem*, „Przegląd socjologiczny” 1992, t. XLI, s. 155 – 156.

⁵³ A. Rutkowska-Gurak, *Miasta jako produkty lokalizacyjne*, [w:] K. Kuciński (red.), *Glokalizacja*, Wyd. Difin, Warszawa 2011, s. 111.

⁵⁴ J.R. Cuadredo-Rouna, *Regional Disparities and Territorial Competition*, [w:] J.R. Cuadredo-Rouna, P. Nijkamp, P. Salva (red.), *Moving Frontiers, Economic Restructuring, Regional Development and Emerging Networks*, Aveburb, Aldershot-Brookfield USA, Hongkong-Singapore-Sydney 1994; za: I. Ładysz, *Konkurencyjność obszarów metropolitalnych w Polsce na przykładzie Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego*, Wyd. CeDeWu, Warszawa 2009, s. 18.

spodarczym i rozwijały mikroklimaty decydujące o atrakcyjności inwestycyjnej. Również system powiązań między jednostkami gospodarczymi a instytucjami otoczenia rynkowego i sferą nauki będzie podlegał znacznej intensyfikacji.

Ponadto rozwój infrastruktury informacyjnej w istotny sposób zmienia geograficzną organizację produkcji. Upowszechnienie zastosowań informacji, jako czynnika produkcji wywołuje z jednej strony stopniowe zanikanie tradycyjnych dziedzin wytwarzania, z drugiej – powstawanie nowych dziedzin oraz zmiany technologiczne i organizacyjne w pozostałych segmentach gospodarki, a także zmiany przestrzennej organizacji działalności gospodarczej. Znajduje to potwierdzenie m.in. w nabierającej nowego znaczenia, teorii długofalowego cyklu N.D. Kondratiewa. Skokowa zmiana technologii implikuje nowe możliwości lokalizacyjne oraz wzrost gospodarczy. Stopniowe nasycenie popytu i nasilające się działania konkurencji powodują spadek inwestycji i wyhamowanie wzrostu gospodarczego, co trwa aż do momentu pojawienia się kolejnego impulsu.

Jednym z najbardziej uderzających przejawów współczesnej cywilizacji, w której funkcjonuje region jest urbanizacja. Oczywiście proces ten ma zarówno pozytywne jak i negatywne skutki, ale z pewnością tworzy nową rzeczywistością, nazywaną przez niektórych „planetą miast”⁵⁵. Wzajemne zależności miasta i jego otoczenia (regionu), jeżeli są dość silne (a jak wcześniej sygnalizowano takie powiązania wcale nie muszą być ścisłe) mogą stanowić asumpt do traktowania tego obszaru, jako jednostki nazywanej miastem-regionem z dominującym ośrodkiem centralnym. Miasta powstają, jako odpowiedź na potrzeby zgłaszane przez społeczność regionu – potrzeby centrów organizacyjnych, ekonomicznych, instytucjonalnych, transportowych czy kulturalnych⁵⁶.

Można zastanawiać się, czy miasto-region musi przejść przez wszystkie fale cyklu J. Kondratiewa, czy możliwe jest ominięcie którejsz z nich lub nawet, traktując problem szerzej, przejście z cywilizacji agrarnej do cywilizacji informacyjnej z pominięciem wczesnej fazy ery industrialnej. Dawałoby to pewnym regionom ekonomicznym dużą przewagę lokalizacyjną, związaną m.in. z brakiem problemu podupadającego sektora przemysłowego oraz jego na ogół jednokierunkowego wpływu na kwalifikacje siły roboczej i na stan środowiska naturalnego. Powodowałoby również zmianę pozycji takich regionów na arenie międzynarodowej. Przykładami regionów, które niejako wypłynęły „na fali” innowacji i nowoczesnych technologii są: Silicon Valley, Arizona, Kolorado, Teksas, Orange County w Kalifornii, Silicon Glen w Szkocji, Bawaria w Niemczech, elektroniczne aglomeracje w Irlandii, „French Midi”, a także nowe kraje uprzemysłowione Azji (Korea Południowa, Tajwan, Hongkong, Singapur, Malezja)⁵⁷.

⁵⁵ D. Szymańska, *Nowe miasta w systemach osadniczych*, Wyd. Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 1996, s. 5.

⁵⁶ Zob. szerzej B. Sedler, *Analiza porównawcza czynników dynamizujących rozwój na przykładzie miast europejskich*, Wyd. Fundacja Naukowo-Techniczna „Gdańsk”, Rzeszów 1999.

⁵⁷ A. Olechnicka, *Rozwój regionalny w warunkach gospodarki informacyjnej*, „Studia regionalne i lokalne” 2000, nr 4(4), s. 44–45.

Należy wyraźnie podkreślić, że przez współdziałanie, czyli tworzenie sieci powiązań, regiony ekonomiczne nabywają nowych umiejętności (uczą się) potrzebnych w tworzeniu efektywnych programów rozwojowych, nawiązywaniu korzystnych kontaktów z korporacjami wielonarodowymi oraz tworzą kapitał społeczny i kreatywny, które stają się coraz ważniejszymi czynnikami rozwoju gospodarczego. Jednak, aby potencjał rozwojowy regionu mógł być w pełni wykorzystany, miasto stanowiące jego centrum otoczone powinno być terenami względnie dobrze rozwiniętymi. Jedynie ośrodki miejskie, które mają nie tylko sprawnie funkcjonujący ośrodek centralny, lecz także w pełni zintegrowane z nim otoczenie, zwiększają swoje szanse na zrównoważony i trwały rozwój. Stąd można twierdzić, iż potencjał egzogeniczny stanowi niejako determinantę rozwoju struktury społeczno – gospodarczej miasta-regionu. W przypadku osłabienia tego potencjału czy obniżenia poziomu jego konkurencyjności może stać się on barierą rozwojową dla danej jednostki przestrzennej, a w konsekwencji doprowadzić do zaniku jej pro wzrostowych funkcji. Tak więc tylko te obszary, które mogą i potrafią najefektywniej wykorzystać zasoby wewnętrzne i zewnętrzne oraz w proces ten włączyć najnowsze osiągnięcia nauki mogą liczyć na sukces.

5. PODSUMOWANIE

Zidentyfikowane następujące trendy rozwoju regionów: rosnące znaczenie kapitału ludzkiego (i jego pochodnych: kapitału kreatywnego i społecznego), wykorzystanie wiedzy i innowacji, przedsiębiorczość oraz usieciowienie regionu powodują kształtowanie się nowej roli regionu ekonomicznego, w której zwiększa się upodmiotowienie społeczności regionalnej, a która z kolei w coraz większym stopniu przejmuje odpowiedzialność za losy regionu, dokonując przy tym przewartościowania regionalnych zasobów i zmiany wizerunku tej jednostki. Jednostki te wraz z postępującym ogólnym rozwojem gospodarczym zmieniają swoje funkcje w przestrzeni i to nie tylko w bezpośrednio je otaczającej, ale także znacznie oddalonej. Tego typu relacje powodują, że baza ekonomiczna regionów zyskuje nowe znaczenie, które należy rozpatrywać w przekrojach międzynarodowych (a nawet globalnych). Stąd przestrzenna struktura regionów ekonomicznych staje się nową kategorią, w zasadniczym stopniu podlegającą jakościowym przemianom charakterystycznym dla współczesnej cywilizacji wiedzy, która choć adaptuje zdobycze modernizacji nie podlega westernizacji.

Model regionu uczącego się wytycza kierunek, w którym powinny podążać regiony ekonomiczne w celu skutecznej reakcji na wyzwania wynikające z wyłaniania się gospodarki uczącej się. Dla uczącego się regionu kluczowa jest zdolność bycia elastycznym i podtrzymywania interakcji obejmujących wymianę wiedzy pomiędzy różnorodnymi podmiotami regionu w obliczu szybko zmieniających się okoliczności ekonomicznych. Region uczący się charakteryzuje się instytucjami regionalnymi, które ułatwiają indywidualne i organizacyjne

uczenie się poprzez koordynację elastycznych sieci obejmujących podmioty gospodarcze i polityczne⁵⁸.

Wyniki przeprowadzonych przez autorkę badań pozwalają stwierdzić, że regiony ekonomiczne, w których wytworzyły się nowe, sieciowe struktury dysypatywne zyskują zwykle większą zdolność przyswajania i dyfuzji innowacji, tworzenia większych nadwyżek ekonomicznych i na ich podstawie przyspieszenia rozwoju, a ich gospodarka nabiera w większym stopniu cech gospodarki opartej na wiedzy. Wraz z tym rozszerzają się możliwości uczenia się regionów. Konsekwencją pojawienia się, a następnie intensyfikacji rozwoju przestrzennych sieci gospodarczych w regionie są zmiany atrakcyjności przestrzeni aktywnych, w których współczesne regiony funkcjonują. Przestrzenie te, coraz bardziej złożone strukturalnie, charakteryzują się większą otwartością, konkurencyjnością, innowacyjnością, kreatywnością i ekologizacją, co sprzyja tworzeniu korzystnych warunków do transformacji jednostki osadniczej w funkcjonalny region ekonomiczny. Stymulanty tego procesu przekształceń są zwłaszcza zauważalne w przestrzeniach współpracy i kooperacji międzynarodowej (a więc zdominowanych sieciowymi formami działalności), w których poszczególne przestrzenie narodowe zyskują coraz więcej cech komplementarności w rozległej i zróżnicowanej przestrzeni europejskiej. Sieci są również instrumentem wykorzystywanym w rozwoju innowacji, zwłaszcza w jego interakcyjnej formie. Stwarzają one warunki do wymiany informacji i doświadczeń w dziedzinie jakości oraz uzyskiwania przez partnerów praktycznej wiedzy, która może być stosowana w ich organizacjach. W związku z tym coraz więcej uwagi w kreowaniu rozwoju regionu ekonomicznego należy poświęcać sieciom innowatorów.

Niemniej jednak, aby sukces wyrażający się w zdobywaniu powyżej opisanych zdolności nie stał się udziałem tylko wybranych społeczności regionalnych w praktyce więcej uwagi należy poświęcić precyzyjnemu mechanizmowi transmisji efektów dobrobytu poprzez odpowiednią infrastrukturę *spatially blind institutions*. Przyczynia się ona do przenoszenia efektów wzrostu tak, aby dywergencji gospodarczej towarzyszyła konwergencja w poziomie życia mieszkańców regionu. Przewartościowania wymaga dotychczasowa wiedza i niezbędne jest poszukiwanie bardziej adekwatnego paradygmatu, odpowiadającego na współczesne wyzwania kształtowania się nowych form organizacyjnych z bardziej efektywnymi strukturami płaskich organizacji, opartymi na decentralizacji, wielokierunkowej komunikacji, innowacjach i usieciowieniu.

BIBLIOGRAFIA

- Alampiew P.M., *Ekonomiczeskoje rajonirowanije SSSR*, Moskwa 1959.
- Budner W., *Lokalizacja przedsiębiorstw. Aspekty ekonomiczno-przestrzenne i środowiskowe*, Wydanie drugie uaktualnione, Wyd. Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2004.

⁵⁸ *Cities and Regions in the New Learning Economy*, OECD, Paris 2001, s. 24.

- Castells M., *The Information Age. Economy, Society and Culture – The rise of network society*, T. 2, Blackwell Publishers, Oxford 1998.
- Cieślak A., *Nowa Geografia Ekonomiczna: Stan Obecny i Perspektywy Rozwoju*, Maszynopis powielony.
- *Cities and Regions in the New Learning Economy*, OECD, Paris 2001.
- Cuadredo-Rouna J.R., *Regional Disparities and Territorial Competition*, [w:] Cuadredo-Rouna J.R., Nijkamp P., Salva P. (red.), *Moving Frontiers, Economic Restructuring, Regional Development and Emerging Networks*, Aveburb, Aldershot-Brookfield USA, Hongkong-Singapore-Sydney 1994.
- Domański R., *Kształtowanie otwartych regionów ekonomicznych*, Wyd. PWE, Warszawa 1972.
- Domański R., *Zasady geografii społeczno-ekonomicznej*, Wyd. PWN, Warszawa – Poznań 2000.
- Dunbar J.O., *The Bedrock of Community Development*, “Journal Community Development Society” 1972, Vol. 3, No. 2, s. 43.
- Florida R., *Toward the learning region*, “Futures” 1995, Vol. 27 No. 5.
- Florida R., *Who’s Your City. How the Creative Economy is Making Where to Live the Most Important Decision of Your Life*, Basic Book, Nowy Jork 2008.
- Fujita M., Krugman P., Venables A.J., *The spatial economy: cities, regions and international trade*, Cambridge-London 1999.
- Gibbons M., Limoges C., Nowotny H., Schwartzman S., Scott P., Trow M., *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*, SAGE Publications, Londyn 1994.
- Gorzelak G., *Rozwój regionalny Polski w warunkach kryzysu i reformy*, Wyd. Uniwersytet Warszawski, Instytut Gospodarki Przestrzennej, Warszawa 1989.
- Grosse T.G., *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia regionalne i lokalne” 2002, nr 1(8).
- Jałowiecki B., *Współczesne przekształcenia struktury osadniczej i przestrzeni miejskiej*, [w:] Kołodziejcki J., Parteka T. (red.), *Cywilizacja informacyjna a przekształcenia przestrzeni. Zmiany strukturalne metropolii polskich*, Wyd. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa 1999.
- Jewtuchowicz A., *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*, Wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź 2005.
- Klasik A., *Duże województwo samorządowe: gra o rozwój regionalny*, [w:] Broszkiewicz R. (red.), *Związki polityki gospodarczej z polityką regionalną*, Prace Naukowe nr 768 Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1997.
- Klasik A., *Optymalna struktura przestrzenna a rozwój regionalny*, Wyd. PWE, Warszawa 1974.
- Klasik A., *Rola metropolii w rozwoju regionalnym*, „Opolskie roczniki ekonomiczne” 1997, Tom XV.
- Komalski J., *Teoria rozwoju regionalnego w świetle koncepcji szwedzkich*, Wyd. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa 1981.
- Korenik S., *Budowa Gospodarki Opartej na Wiedzy w przekroju regionów jako wyzwanie dla procesów integracji krajów Unii Europejskiej*, [w:] *Innowacyjny jednolity rynek - wyzwania dla wymiaru gospodarczego Unii Europejskiej*, Wyd. Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2007.

- Korenik S., *Dysproporcje w rozwoju regionów Polski (wybrane aspekty)*, Wyd. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2003.
- Korenik S., *Wybrane teorie rozwoju regionu ekonomicznego*, [w:] Korenik S. (red.), *Przekroje regionalne w polityce ekonomicznej*, Prace Naukowe nr 799 Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1999.
- Krugman P., *Development geography, and economic theory*, Ohlin Lectures. MIT Press, Cambridge-London 1995.
- Krugman P., *Increasing returns and economic geography*, "Journal of Political Economy" 1991, vol. 99, no 3.
- Krugman P., Venables A.J., *Globalization and inequality of nations*, "Quarterly Journal of Economics" 1995, vol. 110.
- Krugman P.R., *Rethinking International Trade*, Massachusetts Institute of Technology, Massachusetts 1994.
- Kuciński K., *Geografia ekonomiczna. Zarys teoretyczny*, Wyd. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 1997.
- Kudłacz T., *Programowanie rozwoju regionalnego*, Wyd. PWN, Warszawa 1999.
- Ładysz I., *Konkurencyjność obszarów metropolitalnych w Polsce na przykładzie Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego*, Wyd. CeDeWu, Warszawa 2009.
- Maillat D., Kebir L., *The learning region and territorial production systems*, [w:] Johansson B., Karlsson C., Stough R. (red.), *Theories of Endogenous Regional Growth. Lessons for Regional Policies*, Heidelberg 2001.
- Markowski T., Stawasz D., *Ekonomiczne i środowiskowe aspekty zarządzania rozwojem miast i regionów*, Wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź 2001.
- McCann P., *Urban and regional economics*, Wyd. Oxford University Press, Oxford 2001.
- Miedziński M., *Koordinacja procesów innowacji na przykładzie polskiego województwa. Aspekty instytucjonalne regionalnych systemów innowacji*, [w:] Kukliński A. (red.), *Gospodarka Oparta na Wiedzy-wyzwanie dla Polski XXI wieku*, Wyd. KBN, Warszawa 2001.
- Miszczak K., *Dylematy rozwoju regionu ekonomicznego w świetle wyzwań xxi wieku*, Wyd. UE we Wrocławiu, Wrocław 2012.
- Nowakowska A., *Polityka i strategia rozwoju gminy w okresie transformacji systemowej (na przykładzie miejskich gmin województwa łódzkiego)*, rozprawa doktorska niepublikowana, Łódź 1998.
- Olechnicka A., *Rozwój regionalny w warunkach gospodarki informacyjnej*, „Studia regionalne i lokalne” 2000, nr 4(4).
- Parysek J., *Rola samorządu terytorialnego w rozwoju lokalnym*, [w:] Parysek J. (red.), *Rozwój lokalny: Zagospodarowanie przestrzenne i nisze atrakcyjności gospodarczej*, Studia KPZK PAN, t. CIV, Warszawa 1995.
- Perloff H.S., *Regions, Resources and Economic Growth*, Baltimore 1960.
- Pietrzyk I., *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Wyd. PWN, Warszawa 2000.
- Przygodzki Z., *Znaczenie kapitału ludzkiego w budowaniu innowacyjnych regionów*, [w:] Nowakowska A. (red.), *Budowanie zdolności innowacyjnych regionów*, Wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź 2009.

- Rudnicki M., *Polityka regionalna Unii Europejskiej*, Wyd. Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Poznań 2000.
- Rutkowska-Gurak A., *Miasta jako produkty lokalizacyjne*, [w:] Kuciński K. (red.), *Glokalizacja*, Wyd. Difin, Warszawa 2011.
- Secomski K., *Teoria regionalnego rozwoju i planowania*, Wyd. PWE, Warszawa 1987.
- Sedler B., *Analiza porównawcza czynników dynamizujących rozwój na przykładzie miast europejskich*, Wyd. Fundacja Naukowo-Techniczna „Gdańsk”, Rzeszów, wrzesień 1999.
- Smętkowski M., *Nowe relacje między metropolią i regionem w gospodarce informacyjnej*, „Studia regionalne i lokalne” 2001, nr 4(7).
- Starosta P., *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makro-społecznego*, Wyd. Uniwersytet Łódzki, Łódź 1995.
- *Studia z zakresu planowania regionalnego i teorii gospodarki przestrzennej*, Wyd. Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, nr 62, Warszawa 1971.
- Szczepański M.S., *Kapitał społeczno-kulturowy a rozwój lokalny i regionalny. Prolegomena*, [w:] *Kapitał społeczno-kulturowy a rozwój lokalny i regionalny*, Śląskie Wydawnictwo Naukowe, Tychy 2000.
- Szczepański M., *System światowy: między globalizmem a lokalizmem*, „Przegląd socjologiczny” 1992, t. XLI.
- Szudra P., *Innowacyjność w nowych nurtach teorii lokalizacji*, <http://ekonom.univ.gda.pl/mikro/konferencja/pdf/Szudra%20Pawel1.pdf> s. 3, [12.11.2010].
- Szymańska D., *Nowe miasta w systemach osadniczych*, Wyd. Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 1996.
- Szymła Z., *Determinanty rozwoju regionalnego*, Wyd. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 2000.
- Wallis A., *Socjologia przestrzeni*, Wyd. Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1990.
- Winiarski B., *Przesłanki, podmioty i instrumenty polityki regionalnej w gospodarce rynkowej*, [w:] Winiarski B. (red.), *Polityka regionalna w warunkach gospodarki rynkowej*, Wyd. PAN Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992.
- Wojnicka E., Rot P., Tamowicz P., Brodzicki T. (opr.), *Regionalny system innowacyjny w województwie pomorskim*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2001.
- *Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym. Problemy teorii i praktyki*, Kosiedowski W. (red.), Wyd. Dom Organizatora, Toruń 2001.

THE ECONOMIC REGION IN MODERN SOCIO-ECONOMIC SPACE

Summary: The paper attempts to characterize the economic region, its new features, functions and activities as well as the resulting contemporary challenges for regional policy. The evolution of significance of the economic region in the 21st century economy and the assumptions of the concepts dedicated its development are presented.

Particular attention has been paid to the specificity of the functioning of economic regions in the global, networked space. The current models of regional development emphasize the mobilization of internal potential of location, which is to give a competitive advantage to

spatial systems. The assumptions of related concepts of learning regions, innovative clusters or creative industries are commonly implemented in a specific civilization, determined by modernization and westernization processes.

Key words: economic region, modern socio-economic space, globalization, networks, knowledge, innovations, creativity, learning processes.

*Dr hab. Katarzyna Miszczak
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Katedra Gospodarki Przestrzennej i Administracji Samorządowej
ul. Komandorska 118/120
53-345 Wrocław
e-mail: katarzyna.miszczak@ue.wroc.pl*